

ARCHITEKTŪRA IR URBANISTIKA. SAMPRATŲ IR ŽANRŲ PINKLĖSE

Algis Vyšniūnas

VG TU URBANISTIKOS KATEDRA

Pylimo g. 26/1, Vilnius

algis.vysniunas@gmail.com

Straipsnio tikslas – aiškumas bendro diskurso, susijusio su urbanistikos, urbanistinio, politinio ir teritorijų planavimo, taip pat architektūros samprata. Pirmoje dalyje aptariami terminai, kurie su architektūros ir urbanistikos praktika tiesiogiai nesusiję, bet yra paplitę akademinuose sluoksniuose ir viešajame sektoriuje. Antroje dalyje nagrinėjama bendra mokslo samprata, trečioje – studijų padėtis, studijų ir mokslo klasifikatorių nesuderinamumas. Ketvirtoje dalyje kalbama apie urbanistiką ir kitas gretutines sritis: gvildenamas terminų nelogiškumus, dviprasmiškos sąvokos.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: architektūra, urbanistinis planavimas, urbanistinis projektavimas, teritorijų planavimas, kraštovaizdžio architektūra.

ĮVADAS

Pastaruosius keletą metų viešojoje erdvėje („urbanistiniuose“ forumuose, seminaruose, konferencijose ir ypač internetinėje erdvėje) itin aktyviai pradėjo kalbėti žmonės, kurie save vadina architektais ir urbanistais, nors iš tikrųjų neįmanoma pasakyti ką nors konkretaus ir patikimo apie jų kompetenciją architektūros ir urbanistikos srityje. Dar sudėtingiau apibrėžti jų veiklos sritį ir žanrą, o tai apima ir priemonės, instrumentarijų, nes kalbama apie tokius itin populiarius, netgi beveik populistinius dalykus – „žaliąją architektūrą“, „viešąsias erdves“, „subalansuotą-darniąją-tvairiąją plėtrą“, „išmanųjį miestą“, „darnų miestą“ ir pan.

Anksčiau buvo ginčijamasi dėl terminų *miesto planavimas*, *urbanistika*, *teritorijų planavimas*, *rajoninis*

planavimas turinio, dabar turime reikalą su tokiomis verbalinėmis konfigūracijomis, kaip „žaliosios investicijos į žaliuosius pastatus su žaliosiomis technologijomis žaliajame ir rudajame lauke“. Ir visa tai vadinama „žaliosios architektūros koncepcija“¹, o kalbėtojai, propaguojantys „spalvotus“ verbalinius naujadarus, save vadina urbanistais arba miestų planuotojais.

„Žaliajam“ mąstymui būdingas praktiškumas ir efektyvumo siekis įvairiose srityse suprantamas skirtingai. Tai susiję su aplinkos tausojimo samprata. Aplinkos inžinerijos specialistai atvirai kalba apie aplinkosaugos ir energetinio efektyvumo problemas, o paveldosaugos specialistai – apie aplinkos tausojimą, kuris išreiškiamas

1 Dalia Bardauskienė, „Žaliosios architektūros koncepcijos klausimu“, *Journal of Architecture and Urbanism*, 2013, 37 (1), p. 21–30.

principu – „daryti tiek daug, kiek reikia, ir tiek mažai, kiek įmanoma“². Straipsnio apimtis neleidžia išplėsti „žaliosios“ frazeologijos klausimų, bet aišku viena – „žalieji“ specialistai nėra urbanistai. Tai daugiau vadybininkai, negu konkretūs vienos ar kitos srities profesionalai.

Aiškių architektūros ir urbanistikos srities ribų problema yra sudėtingas klausimas. Tai susiję su tuo, kad tradicinė urbanistikos samprata buvo „atskiesta“ konjunktyriniais dalykais: aplinkosauga, gamtosauga, energetiniu efektyvumu ir t. t. Politinę ir ekologinę konjunktyrą tiesiog skatina galimybė užsidirbti, rašant ES projektus aplinkosaugos ar energetinio efektyvumo ir taupumo srityse, todėl kyla klausimas – ar įmanoma kalbėti apie kokį nors vientisos urbanistikos teorijos pavidalą, nes susidaro įspūdis, kad minėtos intelektualinės veiklos sritys yra teoriškai labai nestabilios? Neaiškūs ir dviprasmiški terminai yra to įrodymas. Aišku, kad artikuliuotas kalbėjimas apie urbanistiką prarado kontūrą, todėl reikia diskurso, kuriame būtų nubrėžta distinkcija nuo viešųjų ryšių, juridinių dviprasmybių, profesinės imitacijos.

Šitame straipsnyje siekiama įrodyti, kad diskusijos apie urbanistiką turi pereiti nuo stereotipų ir prietarų, bendro pobūdžio teiginių ir verbalinės ekvilibristikos prie faktais ir įrodymais grįstos argumentacijos. Kitaip sakant, kad *urbanistika*, kaip profesinė erdvių struktūrų modeliavimo ir formavimo veikla, turi būti skiriama nuo *politinio-socialinio planavimo*, kaip proceso, kai sprendžiami paprasti optimizacijos ir juridinės legitimacijos uždaviniai, planuojami išteklių ir pasekmės. Taip pat skiriamos ir kitos terpės, nesusijusios su architektūra ir urbanistika – komunikacija, viešieji ryšiai, politinės technologijos, viešasis administravimas, kraštovaizdis, todėl galima teigti, kad ne mažiau svarbus straipsnio tikslas – aiškumas bendro diskurso, susijusio su urbanistikos (*urban design*), urbanistinio planavimo (*urban planning*), politinio-socialinio planavimo (*social planning, region planning*,

strategic planning)³, teritorijų planavimo (*urban development law*) ir architektūros samprata.

Straipsnis susideda iš keturių dalių. Pirmoje aptariami terminai, kurie su architektūros ir urbanistikos praktika tiesiogiai nesusiję, bet yra itin paplitę akademiuose sluoksniuose ir viešajame sektoriuje (darni plėtra, žalioji architektūra ir pan.). Tai svarbu, nes būtent dėl šių veiksnių architektūrinių ir urbanistinių paradigmu sistema iškraipoma, neturi aiškiai apibrėžto objekto, yra nekonkreči.

Antroje dalyje aptariama bendra mokslo samprata. Teigiama, kad didelė dalis architektūros ir urbanistikos straipsnių, dabar skelbiamų Lietuvos mokslo žurnaluose, yra labai nekonkretūs, neturi jokios praktinės reikšmės.

Trečioje dalyje nagrinėjama architektūros ir urbanistikos studijų padėtis. Atskleidžiama problema – studijų ir mokslo klasifikatorių nesuderinamumas. Mokslinė veikla tėra savitikslis dalykas, labiau susijęs su socialiniu mokslininko statusu, bet ne su konkrečia profesine veikla.

Ketvirtoje dalyje kalbama apie urbanistiką ir kitas gretutines sritis (teritorijų planavimą, kraštovaizdį, kraštovaizdžio architektūrą), aptariama terminų nelogiškumus, dviprasmiški jų apibrėžimai. Straipsnis baigiamas išvadamis: pateikiami būdai, kaip sunkumus įveikti.

KĄ REIŠKIA DARNI PLĖTRA?

AR PRINCIPAS GALI BŪTI PROFESIJA?

Pasaulyje intensyviai ieškoma naujų pilietinių iniciatyvų ir veiklos modelių, siekiant sukurti naujus

3 Socialinis, ekonominis planavimas iš tikrųjų yra paprastas politinio planavimo atvejis, nes pagrindines nuostatas ir principus, taip pat sprendimus priima sociologai, viešųjų ryšių specialistai, politologai ir politikai. Politinis planavimas dažnai sutapatinamas su miestu, kaip urbanistinės struktūros, planavimu, nors pastarajame žanre kompetentingi tik urbanistai profesionalai. Aiškumo kriterijus – planavimo objektas. Tereikia išsiaiškinti, ar planuojama „viešojo erdvė“ (*public space*), kuri iš tikrųjų yra „socialinė erdvė“ (*social public space*), ar „urbanistinė erdvė“ (*urban space*), todėl nepakanka sakyti tiesiog „planavimas“, reikia nurodyti ir planavimo objektą, pvz., „pajamų ir išlaidų planavimas“.

2 Nijolė Lukšionytė, „Apie ekologiją paveldosaugoje“, *Journal of Architecture and Urbanism*, 2013, 37 (1), p. 42–50.

ekologiškus miestus, o esamus paversti kokybiškais. Tam tikslui pasiekti kaip pagrindinė priemonė iškelta „darnaus vystymosi principų idėja“, kuri iš tikrųjų neturi urbanistinio turinio, nors įrodinėjama, kad tai yra subalansuotos plėtros, arba darniosios raidos, koncepcija⁴. Vadybinis principas, kalbantis apie racionalų, optimalų planavimą, t. y. apie optimizacijos procesą, pradėtas vadinti koncepcija. Tokiu atveju kyla klausimas – kas yra koncepcija? Profesinis teiginys, išreikštas brėžiniais ir schemomis, ar verbališkai išreikšta mintis arba idėja? Kokiais atvejais *principas* vadintinas *koncepcija*? Neaišku ar, kalbant apie darniąją plėtrą, galvoje turima veikimo principai, ar taikomosios metodikos, ar kuriamos koncepcijos. Paprasčiau pasakius, yra neaišku, koks loginis *principo*, *metodo* ir *koncepcijos* ryšys⁵. Kur baigiasi pilietinė iniciatyva, politinė deklaracija ir prasideda mokslas ar profesinė veikla?

1987 m. Gro Harlem Brundtland vadovaujama Aplinkos ir plėtros komisija prie JTO parengė ataskaitą „Mūsų bendra ateitis“, kurioje galutinai suformuluota subalansuotos plėtros koncepcija⁶, šioje ataskaitoje traktuojama taip: „subalansuota plėtra – tai tokia plėtra, kuri tenkina dabartinius visuomenės poreikius, nemažinant ateinančių kartų galimybės tenkinti savus poreikius“. 1991 m. paskelbtas naujas dokumentas, pavadintas „Subalansuoto gyvenimo strategija“ (*A Strategy for Sustainable Living*). Šiame politiniame dokumente buvo suformuluoti pagrindiniai subalansuotos plėtros principai, išvardytos pagrindinės priemonės, reikalingos subalansuotos plėtros nuostatoms įgyvendinti, numatytas strategijos įgyvendinimo mechanizmas ir parengtas pirminis subalansuotos plėtros indikatorių sąrašas.

4 Marija Burinskienė, „Darnus miestas, darnioji gyvenamoji aplinka“, in: *Statyba ir architektūra*, 2013 07 15, Nr. 7, [interaktyvus]: <http://verslas.delfi.lt/nekilnojamas-turtas/m-burinskiene-darnus-miestas-darnioji-gyvenamoji-aplinka.d?id=61860039>, [žiūrėta 2013 07 15].

5 Žr. *Paaiškinimus*.

6 *Subalansuotos plėtros įgyvendinimo nacionalinė ataskaita. Nuo Rio de Žaneiro link Johanesburgo. Nuo pereinamojo laikotarpio link subalansuotos plėtros*. LR Aplinkos ministerija, Vilnius: Lututė, 2002.

Toliau prasidėjo interpretacijos. Brundtland ataskaitos (*Brundtland report*) apibrėžimas yra šiuo metu vartojamas dažniausiai, tačiau įvairios disciplinos darinių vystymąsi apibrėžia šiek tiek skirtingai: **ekonomikoje** tai vystymasis, užtikrinantis, kad asmeninės ateities kartų *pajamos* (*per capita*) nebūtų mažesnės nei dabartinių kartų; **sociologijoje** – vystymasis, kuris išsaugo bendruomenę, t. y. išlaiko glaudžius socialinius *bendruomenių* ryšius ir santykius; **ekologijoje** – vystymasis, išsaugantis biologinių *rūšių* įvairovę, esmines *ekosistemas* ir ekologinius procesus.

Kai kurie teoretikai⁷ išskiria svarbiausias **miestų planavimo** veiklos sritis: planavimą ir infrastruktūrą, žmonių išteklius, aplinką, kultūrą ir turizmą, verslą. Kartu teigiama, kad miesto plėtros procesui turi įtakos gamtiniai, ekonominiai, demografiniai, planavimo, techniniai, valdymo ir kiti veiksniai. Jų poveikis metodologiškai vertinamas trimis pagrindiniais aspektais: ekonominiu, socialiniu, ekologiniu. Jų sanglauda ir sudaro subalansuotą, darniąją, miesto ar rajono plėtrą. Sunku ginčyti su savaime suprantamais bendro pobūdžio teiginiais, bet vis tiek neaišku, kur yra urbanistikos vieta bendroje darnaus vystymosi sistemoje? Kas yra urbanistikos objektas – miesto planavimo procesas, miesto valdymo ir administravimo sistema ar erdvinė miesto struktūra?

Pagal sistemų teoriją, jeigu įvairios sritys (infrastruktūra, žmonių ištekliai, aplinka, kultūra, verslas) yra vienos sistemos (miesto) posistemės, tada joms būdingas dvejopas izomorfizmas, nes jos pavaldžios bendriesiems sistemos principams, bet kartu priklauso nuo konkrečiai posistemų klasei būdingų principų, vadinasi, kalbant apie darniąją plėtrą, reikia išsiaiškinti, kas yra tos sistemos elementas *urbanistika*, jeigu toks yra iš viso? Ar *planavimas* ir *urbanistika* yra sinonimai? Kitokiu atveju kalbos apie darniąją plėtrą nieko nereiškia arba darosi aišku, kad su urbanistika tai nesusiję.

7 Marija Burinskienė, *op. cit.*

Darni plėtra yra sisteminiu principu⁸ pagrįsta vadybinė veikla, todėl jos objektas – ne konkreti urbanistinė struktūra. Belieka išsiaiškinti, ar vadinamasis darnios plėtros specialistas ir yra miesto planuotojas? Padėtis tokia: kadangi darnios plėtros principas su urbanistiniu modeliu nesusijęs, todėl logiška, kad darnios plėtros specialistas tėra miesto vadybininkas (*urban manager*), tad darnios plėtros mechanizme nėra materialaus dėmens, todėl darnios plėtros specialistas – ne urbanistas. Urbanisto profesijos turinys susideda iš *miesto ūkio* (inžinerinė ir susisiekimo infrastruktūra ir pan.) bei *miesto užstatymo* (miesto morfotipai) ir *jo suformuoto erdvinio karkaso* (viešųjų urbanistinių erdvių sistema). Kitaip sakant, kalbame apie urbanistą-inžinierių ir urbanistą-architektą, bet ne apie kažkokį darniosios plėtros specialistą.

ARCHITEKTŪROS IR URBANISTIKOS PARADIGMŲ SISTEMA

Architektūros ir urbanistikos paradigmų sistema tapo labai sudėtinga ir komplikuota, nes skirtingai suprantamas objektas, todėl bendros terminologijos nėra. Paradoksas, bet deklaruojama darni plėtra neapima

darnaus žodyno, vienodai suprantamų terminų ir t. t. Ypač didelė painiava planavimo srityje, todėl šiai problemai spręsti parengtas *COMMIN*⁹ projektas. Akivaizdu – reikia kažką panašaus daryti ir architektūros bei urbanistikos srityje.

Normaliomis aplinkybėmis mokslinė bendruomenė yra nepaprastai veiksmingas problemų ir galvosūkių, kuriuos apibrėžia jos paradigmos, sprendėjas. Tiesa, būtina sąlyga – aiškūs terminai ir sąvokos. Neišvengiamas šių problemų sprendimo rezultatas yra pažanga, paprastai įmanoma tik technologiniuose, fizikos, moksluose, o socialiniuose moksluose galimas ir atvirkštinis procesas. Tai įrodė visa sovietmečio ūkio planavimo¹⁰ penkmečiais ir masinės statybos gyvenamųjų rajonų projektavimo praktika – atskleidė urbanistinių ir socialinių procesų nesuderinamumą.

Socialinių konstrukcijų paradigmos yra kitas tyrimų laukas, labiau susijęs su socialinės ir kultūrinės antropologijos sritimi, negu su objektyvia urbanistinė miesto struktūra. Antra vertus, Lietuvoje niekada nebuvo išsamiai nagrinėtas pats mokslo procesas, jo instrumentarijus ir metodologijos, todėl neįmanoma pasakyti, ar dabartinis architektūros ir urbanistikos mokslas yra kokybiškas, ar ne. Problema aktuali, šia

1 lentelė. Architektūros ir urbanistikos paradigmos tipo ir veiklos srities priklausomybė

Table 1. Dependency between the type of paradigm and field of activity of architecture and urbanistics

<i>Paradigma</i>	<i>Apibūdinimas</i>
„Žalioji“	Plėtros racionalumas, energetinis efektyvumas
Darnioji	Plėtros principinės nuostatos, įvertinus vertybių apsaugos ir plėtros balansą
Planavimo	Regioninė politika, apgyvendinimo sistemos optimizavimas
Urbanistinė	Miesto užstatymas, užstatymo morfotipai ir erdvinė dimensija
Architektūrinė	Architektūrinio objekto forma, stilistika, elementų dizainas
Kraštovaizdžio	Krašto vaizdas ir landšaftas, kraštotvarka
Ekologinė	Aplinkosauga
Utilitari	Miesto ūkis, inžinerinė ir susisiekimo sistema

8 Žr. *Paaiškinimus*.

9 Žr. *Ibid.*

10 Tarp kitko, sovietinių laikų ūkio vystymo penkmečio planavimas niekad nebuvo vadinamas miestų planavimu, teritorijų planavimu ir juo labiau urbanistika.

tema trūksta bibliografijos, o esamus šaltinius reikia vertinti labai kritiškai.

Pagrindinis paradigmų sistemos tyrimo metodas – sisteminė analizė. Ji suprantama kaip visuma metodų, skirtų tirti, konstruoti ir modeliuoti sudėtingiems objektams ir reiškiniams. Tik taikant sisteminės analizės metodą galima atskleisti giluminius architektūros ir urbanistikos mokslo sluoksnius, kurie susiję su profesine veikla, socialinių procesų organizavimu, juridiskai įteisintų struktūrų valdymu ir administravimu. Architektūros ir urbanistikos mokslas ne visada susijęs su oficialiomis universitetinėmis struktūromis, nes pasiekta kritinė masė mokslų daktarų, kurie neturi paprasčiausio supratimo apie architekto profesiją.

Tezei įrodyti teko išanalizuoti veikiančių architektūros mokyklų studijų programas, dėstytojų profesinės kompetencijos kokybę, doktorantūros sistemą, išsiaiškinti, kokios problemos keliamos disertacijose, ir t. t. Rengiamos architektūros ir urbanistikos mokslo disertacijos priklauso menotyros sričiai, bet tada kyla klausimas – o kur yra architektūros ir urbanistikos mokslas? Kas yra architektūros ir urbanistikos mokslas, jeigu oficialiai tokio nėra?

Taikant sisteminę analizę išanalizuotos universitetinės ir kitos struktūros (pvz., mokslo centrai), kurios deklaruoja, kad vykdo architektūros mokslo tyrimus, taip pat remiasi tų struktūrų valdymo ir administravimo principais. Taigi, teko pasigilinti į mokslo centrų (tiek Lietuvos, tiek pasaulio) veiklos organizavimo ir ypač valdymo principus¹¹.

Kitas taikytas tyrimo metodas – operacionalizacija, kuri apima loginių operacijų su sąvokomis ir terminais procesą. Pagrindinė tezė – nėra aiškiai apibrėžtos, visų vienodai suprantamos *urbanistikos* sąvokos¹². Taip yra dėl to, kad skirtingi veiklos laukai (profesija,

projektavimo procesas, juridinės projekto procedūros, pasekmių vertinimas, derinimas su visuomene ir t. t.) apibūdinami vienodomis verbalinėmis konfigūracijomis, dažnai pereinančiomis į paprastą literatūrinę veiklą.

Šitai vyksta dėl dviejų priežasčių – vyksta verbalinė ekvilibristika, kuriai nereikalingas nei konkretus objektas, nei profesiniai instrumentai, arba tai yra tiesiog prastos profesinės kompetencijos atvejis, nesuvokiant skirtingų žanrų (projektavimo, planavimo) ir su tuo susijusių tikslų, priemonių, klaidingas instrumentarijus komplekso identifikavimas, todėl buvo išnagrinėti visi mokslinėje ir profesinėje spaudoje vartojami terminai ir sąvokos, kuriais bandoma aiškinti architektūrą ir urbanistiką. Ypatingas dėmesys kreipiamas į du aspektus – kokiam kontekste sąvokos vartojamos ir kas jas vartoja. Tyrimo rezultatas galutinai patvirtino išvadą, kad terminai vartojami pernelyg laisvai, nekreipiant dėmesio į konkrečius atvejus, žanrus, tikslus ir uždavinius. Toks sąmyšis terminijoje nulemtas įvairių patirčių ir kompetencijų tiek mokslo, tiek profesinėje srityje.

NUO MENOTYRINĖS INTERPRETACINĖS DIMENSIJOS Į TIKRAJĄ ARCHITEKTŪROS IR URBANISTIKOS MOKSLĄ

Strateginis klausimas – koks yra architektūros ir urbanistikos mokslas Lietuvoje, nes retai kada komentuojami architektūros ir urbanistikos kūrybos ir praktinės veiklos instrumentai, kūrybos procesas ir metodai, principai ir pan. Daugiau kalbama apie seniai aiškius ir savaime suprantamus dalykus – paveldo inventurizaciją, kartografinius jo tyrimus ir registrą, juridinį statusą ir kt., tad neaišku, ar yra Lietuvoje kritinė architektūros ir urbanistikos mokslo masė, kuri leistų kalbėti kokybės kategorijomis? Ar įmanoma struktūrizuoti visas paradigmas ir naratyvus ir padaryti kokybiškai naują šuolį architektūros ir urbanistikos mokslui? O gal šie mokslai iš esmės skiriasi nuo menotyros,

11 Tyrimui panaudoti dr. Inesos Alistratovaitės-Kurtinaitienės 2010 m. atliktų tyrimų duomenys apie pasaulio ir Lietuvos mokslo centrus.

12 Tai yra sisteminė problema. Pavyzdžiui, Lietuvos architektūrūrai, rengdami Architektūros įstatymą, turėjo išsiaiškinti, kad *teritorijų planavimas* ir *urbanistika* yra atskiros veiklos sritys.

dailėtyros veiklos, tiesiog vartojami panašūs ar net tie patys terminai?

Klausimas aktualus, nes kitų Lietuvos mokslo sričių mokslininkai intensyviai analizuoja mokslinių naratyvų ir paties mokslo kokybę. Ypač tai aktualu mokslams, kurie sovietmečiu buvo stipriai ideologizuoti. Lietuvos istorikai jau daug metų kalba apie istorijos mokslo vietą ir vaidmenį sociopolitinėje struktūroje ir istorijos mokslo pavidalą formavusią institucijų sistemą. Pavyzdžiui, Aurimas Švedas savo disertacijos pagrindu parašytoje monografijoje¹³ nagrinėja fundamentalią Gwidono Zajelko studiją „Marksistinė istorinių tyrimų paradigma“. Šios studijos atspirties tašku tapo Thomaso Kuhno sukurtas bendriausias mokslo raidos modelis, kurį vokiečių profesorius Jörn Rūsenas vėliau sėkmingai pritaikė istorijos mokslo raidos refleksijai.

A. Švedo monografijoje¹⁴ pateikta daug duomenų apie Th. Kuhno ir J. Rūseno mokslo raidos modelių įtaką lietuvių mokslininkams. Filosofas Naglis Kardelis¹⁵ atvirai teigia, kad humanistika ne tik nėra vienas iš technologijos mokslų – tai apskritai ne joks mokslas, o veikiau – tam tikra akademinų disciplinų grupė¹⁶. Pagal tokią logiką menotyrininkai nėra mokslininkai.

Tai ką gi vadiname architektūros ir urbanistikos mokslu Lietuvoje? Bendro sutarimo nėra: to įrodymas – vykstantys ginčai dėl mokslo ir studijų klasifikatorių¹⁷,

kurie fundamentaliai skiriasi. Formaliai diskutuojama, ar architektūra yra menas, ar dar kas nors, bet tikras diskusijų turinys glūdi kažkur tarp menotyros, dailėtyros, komunikacijos, viešųjų ryšių, viešojo administravimo, vadybos, valdymo ir architekto profesijos.

Šiuolaikiniai oficialūs mokslininkai, t. y. turintys daktaro laipsnį ir rašantys apie architektūrą, dažniausiai yra formaliai „susigrūdę“ menotyros, o iš tikrųjų dailėtyros lauke. Daugelio iš jų profesinė architekto kvalifikacija neidentifikuota, todėl jų diskurse dažniausiai apsiribojama architektūros kaip reiškinio atskirų fragmentų komentarais ir visa tai vadinama architektūros teorija ir istorija. J. Rūsenas¹⁸ tai vadina „istorinio pasakojimo kultūrine praktika“, nes ten, kur nėra profesijos, tėra verbalinė diskusija be jokių matomų pasekmių.

Dar daugiau – rimti mokslininkai tokią intelektualinę veiklą traktuoja kaip laisvalaikio praleidimo formą; pasak jų, tai yra „diskusijų klubas“, nesusijęs su fundamentiniais mokslo elementais. Būtent tokia yra veikla, kuri net Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo įstatyme¹⁹ įvardijama kaip *mokslo (meno) sklaida*, neturint tikslo konkrečiai panaudoti rezultatų. Paprasčiau pasakius, tai yra visuomenės supažindinimas su moksliniais tyrimais, meno kūryba. Tokia veikla reikalinga, bet turi būti teisingai įvardijama.

Mokslo (meno) sklaida, dažnai vadinama menotyros mokslu, iš tikrųjų turi labai daug literatūrinės veiklos požymių, nes iš esmės tai yra meninės veiklos komentaras, bet ne architektūros ir juo labiau ne urbanistikos mokslas, kuris iš esmės yra taikomojo pobūdžio. Menotyros mokslo struktūroje vyrauja dailėtyra, kaip labiausiai susijusi su architektūra. Prioritetas dailėtyrai yra sovietinio periodo architektūros ir meno sintezės (dabar tai vadinama architektūros ir dailės sąveika) žinovų sampratos apie architektūros mokslą rezultatas.

13 Aurimas Švedas, *Matricos nelaisvėje*, Vilnius: Aidai, 2009, p. 23.

14 *Ibid.*, p. 122.

15 Naglis Kardelis, *Pažinti ar suprasti? Humanistikos ir gamtotyros akiračiai*, Vilnius: Naujasis židinys–Aidai, 2008, p. 105.

16 Angliškai humanistikos disciplinos yra *humanities* – ir jokiū būdu ne *sciences*, t. y. mokslai; tyrinėtojas humanitaras įvardijamas žodžiu *scholar* (iš graikiškojo *skholē* „laisvalaikis; mokykla“) – jis niekada nebus pavadintas žodžiu *scientist* – mokslininkas (iš lotyniško žodžio *scientia* „žinojimas, pažinimas“), kuris taikomas vien tikslųjų mokslų specialistams. Terminų skirtumai rodo esmingus humanistikos ir gamtotyros tyrinėjimo tikslų bei metodų skirtumus, todėl humanitaras, *scholar*, Didžiojoje Britanijoje ar JAV niekada nebus vertinamas pagal pozityvistinius ir scientistinius technikos mokslo kriterijus, taikomus mokslininkui, *scientist*.

17 Patogumo dėlei klasifikatoriumi vadinami mokslo ir studijų sričių, krypčių ir šakų aprašai.

18 Jörn Rūsen, *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 241.

19 *LR Mokslo ir studijų įstatymas* Nr. XI-242 (įsigaliojo 2009 05 12).

Menotyros institucionalizavimas suteikė jai formalių mokslo požymių (daktaro laipsniai, institucinė hierarchija), bet ne daugiau. Lietuvos architektūros mokslo naratyvas yra abejotino vektoriaus, nes yra labai ribotas savo profesine patirtimi ir priemonėmis, todėl būtina iš esmės keisti fundamentinę architektūros ir urbanistikos tyrimų sampratą nuo menotyrinės interpretacinės dimensijos link tikrojo architektūros ir urbanistikos mokslo, pagrįsto realiais kriterijais, principais, metodais ir technologijomis. Dabar padėtis yra paradoksali – kalbame apie urbanistikos mokslą, bet oficialiame mokslo sritis ir kryptis sudarančių šakų sąrašė nekalbama apie urbanistiką.

PARADIGMŲ POKYČIAI FUNDAMENTINĖJE ARCHITEKTŪROS IR URBANISTIKOS TYRIMŲ SAMPRATOJE

2008 m. birželio 25–28 d. Kopenhagoje (Danija) vyko konferencija skambiu pavadinimu „Paradigmų pokyčiai fundamentinėje architektūros tyrimų sampratoje“²⁰. Joje buvo akcentuojami neadekvatūs informacinių ir komunikacijos technologijų bei modeliuojamos tikrovės santykiai. Architekto profesinių instrumentų ir priemonių digitalizacija ir komunikacija tarp architektų ir partnerių, klientų ir vartotojų teikia naujas galimybes architektams ir miestų planuotojams tiek profesiniu, tiek atliekamo svarbaus vaidmens visuomenėje aspektu. Konferencijoje bandyta išsiaiškinti architektūros tyrimų potencialą, norint pasiekti norimą žinių lygį, turint tikslą adekvačiai ir atsakingai reaguoti į šiuos pokyčius.

Pagrindinės pranešimų temos buvo susijusios su kritiniu analitiniu mąstymu, kuris daro įtaką meninės formos konstravimo logikai. Taip pat analizuotos architektūrinės ir urbanistinės koncepcijos

skaitmeniniuose formatuose ir jų atitikimas esančiai padėčiai.

Architektūrinio ir urbanistinio projektavimo praktika, pats projektavimo procesas tapo tyrinėjimų objektu. Tai lėmė kelios priežastys. Pirma, pats procesas virto labai sudėtingu dėl išaugusio jame dalyvaujančiųjų skaičiaus ir pasikeitusio jų komunikavimo ir bendradarbiavimo instrumentarijus. Be to, sprendžiant sudėtingus uždavinius, aktuali sprendinių patikimumo, jų ekspertavimo ir vertinimo problema, susijusi su profesinių sprendinių įteisinimu. Dėl to iškilo poreikis spręsti projektų reprezentacijos, visuomenės informavimo, idėjos pristatymo politikams arba gretutinių specialybių profesionalams ir panašias problemas. Taip aktualizavosi ir sprendinių vizualizavimo, modeliavimo, situacijų imitavimo, alternatyvių sprendinių lyginimo klausimai.

Daugelis rimtų architektūros teoretikų nurodo nemaža architektūrinių objektų, kurie traktuojami kaip fundamentinių mokslų tyrimų refleksija. Tai Franko Gehry, Peterio Eisenmano, Zaha Hadido, Danielio Libeskindo, *Morphosis*, *Coop Himmelblau*, Remo Koolhaaso ir kitų architektų kūriniai, kurių neįmanoma suprojektuoti tradiciniais metodais ir tradicinėmis priemonėmis. Tai yra nelineinės paradigmos ideologijos²¹, kompiuterinio projektavimo ir maketavimo rezultatas. Teorinės šio reiškinio ištakos – matematiniai fraktalinių ir neperiodinių formų ir sistemų modeliai. Meninės formos konstravimo logika susijusi su visiškai nauju instrumentarijumi, naujomis medžiagomis ir naujomis statybinėmis technologijomis. Galutinis tokios kūrybos rezultatas istorinių analogų neturi.

Kitas rimtų šiuolaikinių inovacijų pavyzdys – architektūrinių ir urbanistinių struktūrų modeliavimas taikant topologinę geometriją ir GIS technologijas.

20 *Changes of Paradigms in the Basic Understanding of Architectural Research*, EAAE (European Association for Architectural Education): News Sheet, [Bulletin], 2009 birželis.

21 Ирина Александровна Добрицина, „Нелинейная парадигма в архитектуре 90-х годов XX века“, in: *Вопросы теории архитектуры. Архитектурное сознание XX–XXI веков: разломы и переходы*, Москва: УРСС, 2001, p. 146–206.

Šioje srityje didelis autoritetas yra Clemensas Steenbergenas, kurio knyga *Composing Landscapes. Analysis, Typology and Experiments for Design*²² yra plačiai naudojama Europos architektūros mokyklose. Įžangą šiai knygai parašė įžymusis architektūros teoretikas ir praktikas Winy Maasas²³, architektų grupės MVRDV lyderis.

Leidinyje pateikta renesanso vilų Romoje erdvinės ir urbanistinės struktūros analizė, atlikta remiantis topologine geometrija ir GIS technologijomis, yra įtikinamas šiuolaikinio architektūros teorijos mokslo pavyzdys. Istorinio architektūrinio-urbanistinio komplekso analizė atlikta sukonstravus teritorijos 3D modelį (*Quicksurf inside AutoCAD*) ir pritaikius grafinio dizaino programas (*Micrografix Designer*). Tokį metodą C. Steenbergenas ir W. Renas pritaikė tirdami Europos parkus, unikalius urbanistinius kompleksus ir kraštovaizdį.

Kitas šiuolaikinio architektūros teorijos mokslo praktinio pritaikymo pavyzdys – naujosios Brazilijos sostinės urbanistinės ir kraštovaizdžio geomorfologinės struktūrų sąveikos tyrimas. Reljefo analizė atlikta naudojant GIS duomenis (*ArcGIS including Spatial Analyst extension*) ir kosminio palydovo duomenis apdorojus *MIDAS (Multispectral Image Data Analysis System)*.

Sunku įsivaizduoti, kaip tokius uždavinius būtų atlikęs tyrinėtojas, kuris manipuliuoja tik verbaliniu instrumentarijumi. Tokiu atveju tyrimų objektas – bendrų ar giminiškų teorijų ir metodologijų taikymas – lieka šone, tai tiesiog tėra verbalinis tekstas, įdomesnis lingvistams negu architektūros ir urbanistikos specialistams. Daugelis menotyrininkų nepajėgūs dirbti su šiuolaikinėmis technologijomis, todėl jų tekstai iš esmės tėra verbalinis komentaras, o ne profesionali analizė.

22 Clemens Steenbergen, *Composing Landscapes. Analysis, Typology and Experiments for Design*, Birkhäuser, 2008.

23 Winy Maas, „Intelligent Landscapes. Foreword“, in: Clemens Steenbergen, *op. cit.*

MOKSLO LOGIKA AR LINGVISTINIAI PIRUETAI?

Architektūros studijų programose ir moksliniuose architektūrologų tekstuose vartojamus terminus pagal objekto identifikavimo kriterijų galima skirstyti į dvi grupes.

Pirmą sudaro profesine ir moksline logika pagrįsti terminai, kurie identifikuoja aiškų, juridškai reglamentuotą architekto veiklos ar kitą tyrinėjimo objektą – *architektūra, architektūros analizė, architektūros istorija, architektūrologija, architektūrinis projektavimas, kraštovaizdžio architektūra, pastatų ir statinių architektūra, urbanistika, urbanistinių kompleksų architektūra, urbanistikos istorija, urbanistinis projektavimas* ir t. t. Daugelis tokių terminų yra išaiškinti įstatymuose ir įvairiuose teisės aktuose, todėl dviprasmiškas jų vartojimas yra sunkiai įmanomas.

Antrą grupę sudaro „terminai-metaforos“, sukurti pagal improvizacijos principus. Svarbus pats kalbėjimo tokiais terminais faktas, profesinė logika nebūtina. Šių terminų vertimas į anglų kalbą yra komplikuoatas, nes, ko gero, reikalingas ne tiesioginis vertimas, bet definicija. Kai kuriuos šiai grupei priskirtinus pavyzdžius būtina aptarti, nes akademinėje terpėje jie vartojami dažniausiai.

Miesto kraštovaizdžio architektūra. Trijų žodžių, žyminčių skirtingas veiklos sritis (miestas, krašto vaizdas, architektūra), kombinacija. Neaišku, ką reiškia terminas *miesto kraštovaizdis*, nes plačiai vartojamas *miestovaizdis (Cityscape, Townscape)*. Kai kurie autoriai tai supranta kaip miesto želdynus²⁴. Teisinga formuluotė – **landšafto architektūra mieste**.

Architektūros ir dailės sąveika. Tai, ko gero, yra sovietiniais laikais vartoto termino *architektūros ir meno sintezė* atitikmuo. Tada tokių terminų buvo daug – *erdvinė-koloristinė meno kalba, meno sintezės*

24 Konstantinas Jakovlevas-Mateckis, *Miesto kraštovaizdžio architektūra*, t. 2: *Želdiniai ir jų komponavimo principai*, Vilnius: Technika, 2011.

architektūra, architektūros ir monumentalaus meno struktūra, meno sintezės kompozicija ir t. t. Šiuolaikinėje Lietuvoje tokius terminus vartoja menotyrininkai, dailėtyrininkai, bet jų pasitaiko ir publicistiniuose tekstuose. Tarp profesionalių architektų ir urbanistų toks kalbėjimo būdas neturi prasmės.

Miesto kultūra. Kultūrologų mėgstamas, nors labai miglotas terminas. Kitaip apie miesto kultūros reikalus kalba *Next Page* fondas, priklausantis Europos kultūros fondo inicijuotai Kultūros politikos švietimo grupei CPEG (*The Cultural Policy Education Group*). Miesto kultūra aptariama *Kultūros politikoje*²⁵.

Žalioji architektūra, žalioji urbanistika. Tai yra paprasta konjunkcija, eksploatuojanti aplinkybes, kai deklaruojami ekologinių aspektų prioritetai. Pastaruoju metu įvairaus lygio renginiuose dažnai minimi darnaus vystymosi principai, darnus miestas (*ustainable city*), ekomiestas (*eco-city*), žaliasis miestas (*green city*), išmanusis miestas (*smart city*), kompaktiškas miestas (*compact city*), nulinės energijos miestas (*zero energy city*), miestas be CO₂ (*low carbon city*) – tai tik keletas savaip *eco* dimensiją traktuojančių ir ekologinius iššūkius sprendžiančių miesto vystymo koncepcijų.

Tokie terminai-metaforos kaip savotiški burtažodžiai būdavo vartojami ir anksčiau, tarkim, Ebenezerio Howardo²⁶ sukurtas projektas, kuris sąlyginai vadinamas „miestu-sodu“ arba Le Corbusier „Saulėtas miestas“. Pastarasis daugiau žinomas kaip architektas, projektavęs objektus, o pirmojo idėjos yra populiarios iki šių dienų. E. Howardo „miesto-sodo“ idėja klaidingai traktuojama kaip galimybė modernų miestą humanizuoti žaliaisiais plotais. Labai įdomus Jane Jacobs²⁷

vertinimas, kur ji sako, kad E. Howardas iš principo nekenė didelio miesto ir aglomeracijų, todėl „miesto-sodo“ idėja negali būti traktuojama kaip profesionalus miesto urbanistinės plėtros siūlymas.

Tai yra hipotetinis socialinis-ūkinis gyvenvietės modelis, pagal kurį turėtų būti užtikrintas darnus su gyvenimas su gamta. Pagal E. Howardo 1898 m. pasiūlytą modelį mieste turėtų gyventi ne daugiau kaip 30 000 žmonių. Jo idėjos duoda peno antiurbanistinėms tendencijoms, nes žalieji miesto plotai netraktuojami kaip urbanistinės struktūros elementai, nekalbama apie želdynų sistemą, tiesiog propaguojamas sveikas gyvenimo būdas gamtinėje aplinkoje. Šiuolaikiniams didmiesčiams E. Howardo idėjos yra visiškai neaktualios, todėl keistai atrodo kai kurių teoretikų pastangos ir toliau propaguoti šias hipotetines idėjas, kalbant gamtinėmis ir ekologinėmis kategorijomis miesto urbanistinės plėtros klausimais.

AR STUDENTAI STUDIJUOJA TIKRAI URBANISTIKĄ?

LR švietimo ir mokslo ministro 2010 m. vasario 19 d. įsakymu Nr. V-222 patvirtintas „Studijų kryptis sudarančių šakų sarašas“²⁸, jame pateikti angliški lietuviškų terminų analogai, vadinasi, yra galimybė išspręsti problemą, kai į lietuvių kalbą per daug laisvai verčiami visame pasaulyje vienodai suprantami ir pripažinti terminai. Labai svarbu ir tai, kad pirmą kartą studijų klasifikatoriuje oficialiai įvardyta *urbanistika*. Skiriamą *urbanistinę inžineriją*²⁹ (kryptis – H200 Statybos

25 *Kultūros politika*: straipsnių rinkinys, sudarė G. Žaidytė, Vilnius: Baltos lankos, 2008.

26 Howard Ebenezer (1850–1928) – utopinės miesto-sodo idėjos autorius. Parašė knygą „Rytidienos miestai-sodai“ (*Garden Cities of To-Morrow*, 1898), kurioje teigia, kad žmonės turi darniai gyventi su gamta. E. Howardo idėjų sekėjai sukūrė ištisą miestų-sodų judėjimą, netgi įkūrė kelis tokius miestus Didžiojoje Britanijoje XX a. pradžioje.

27 Jacobs Jane (1916–2006) – JAV ir Kanados žurnalistė. Išgarsėjo knyga „Didžiųjų Amerikos miestų mirtis ir gyvenimas“

(*The Death and Life of Great American Cities*, 1961); joje teigė, kad urbanistinė plėtra dažnai neatitinka miestiečių lūkesčių. Klaidingai vadinama urbaniste, nors Robertas Cowanas ją vadina miesto aktyvyste.

28 http://www.smm.lt/smt/st_org/docs/klasifikavimas/accept%20all_amended_En_smm.lt_Kryptys_sakos_2010%2002%2019%20Nr.%20V-222.pdf

29 Miestų planavimo ir inžinerijos magistrantūros studijų programa skirta rengti specialistus, išmanančius miestų planinę ir inžinerinę struktūrą, planavimą ir projektavimą; gebančius rengti susisiekimo ir inžinerinius miestų planus.

inžinerija) ir *urbanistinis projektavimas*³⁰ (kryptis – K100 Architektūra).

Atrodo, viskas aišku, bet yra neaiškumų dėl *urbanistikos* turinio. Ji labai dažnai tapatinama su *teritorijų planavimu* arba tiesiog *planavimu*, o tai iš principo neteisinga³¹. Teisinis mechanizmas sutapatinamas su erdvinių struktūrų modeliavimo ir konstravimo profesija. *Teritorijų planavimą* lengvai perėmė žemėtvarkininkai, kurie planuoja pagal žemėnaudos kriterijų³².

Žemėtvarkinėje planavimo sampratoje tokio urbanistinio darinio kaip miestas nėra.

Kartais terminai į lietuvių kalbą neverčiami – kuriami naujadarai, sakykim, *miesto architektūra*, kuri kai kurie lietuvių mokslininkai siūlo vartoti vietoj labai aiškių terminų *urbanistinis planavimas* (*urban planning*), *urbanistinis projektavimas* (*urban design*). Kalbant apie *miesto architektūrą*, neaišku, ar bus kalbama apie miesto reklamą, jo apšvietimą, vizualinį

2 lentelė. Vartojamos terminologijos ir profesijos ryšys

Table 2. Ties between the used terminology and profession

<i>Specialistas</i>	<i>Vartojami reikšminiai žodžiai</i>
Architektas-urbanistas	Urbanistinė erdvė, kvartalų užstatymas, urbanistinė koncepcija, kompozicija, užstatymo principas (morfortipas), vizualinis identitetas, miesto morfologija, meniniai urbanistikos principai
Inžinierius-urbanistas	Gatvių tinklas, susisiekimo ir inžinerinės infrastruktūros sistema, gatvių laidumas, parkavimas
Teritorijų planavimo specialistas	Viešasis svarstymas, funkcinis zonavimas, strateginio poveikio aplinkai vertinimas, planavimo sistema, teisės aktai, kompleksinis teritorijų planavimas
Planuotojas	Strateginis planas, rajoninis planavimas, gamtinis karkasas, funkcinis zonavimas
Viešųjų ryšių specialistas, urbanistas populistas	Darni plėtra, žalioji urbanistika, išmanusis miestas, ekologiška architektūra, žalioji architektūra, gyvenamosios aplinkos kokybės gerinimas, būsto modernizavimas, tvarių teritorinių bendrijų bendruomenė, architektūros ir visuomenės sąveika

30 Urbanistinis projektavimas yra viena iš kertinių architektūros mokslo ir praktikos sričių, užimanti platų barą tarp architektūrinio statinių projektavimo ir teritorijų (miestų, rajonų) planavimo. Jis apima įvairaus lygmens ir trukmės aplinkos formavimo užduotis – nuo teikiančios plačias galimybes nedelsiant išreikšti savąias menines nuostatas pastato tūriu ar interjero erdvėmis iki dešimtmečių trunkančio miestų ir rajonų planavimo idėjų įgyvendinimo – į vieną nuoseklų aplinkos formavimo procesą. Žr. <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2000/09/09/urb.html>.

31 Teritorijų planavimas – nustatyta procedūra teritorijos bendrajai erdvinei vystymo koncepcijai, žemės naudojimo prioritetams, aplinkosaugos, paminklosaugos ir kitoms sąlygoms nustatyti, žemės, miško ir vandens naudmenų, gyvenamųjų vietovių, gamybos ir infrastruktūros sistemai formuoti, gyventojų užimtumui reguliuoti, fizinių ir juridinių asmenų veiklos plėtojimo teisėms teritorijoje nustatyti.

32 Virginija Gurskienė, Marytė Elena Tarvydienė, *Teritorijų planavimas*: mokomoji knyga, Kaunas: Ardiva, 2008.

identitetą, miesto kraštovaizdžio architektūrą³³ ir t. t. Taip pat nežinia, ar kalbama apie mieste esančių suoliukų, šviestuvų ir šiukšliadėžių dizainą³⁴; sovietmečiu šitai vadino *mažosios architektūros formomis*, o dabar – *mažosios architektūros elementais*.

2-oje lentelėje parodytas vartojamos terminologijos ir profesijos ryšys. Akivaizdu, kad būtina konkretinti darbo objektą, nes kitaip neįmanoma identifikuoti atskirų specialistų kompetencijos ribų. Vienintelis būdas išsiaiškinti *urbanistikos* turinį – apibūdinti veiklos objektą, t. y. reikia aiškiai skirti procedūrą,

33 Konstantinas Jakovlevas-Mateckis, *op. cit.*

34 Angliškai kalbančiose šalyse *mažosios architektūros formos* (suoliukai, šviestuvai ir pan.) vadinami *urban furniture*.

architekto profesiją, planavimą kaip optimizacijos procesą ir t. t. Sisteminė veikla (pavyzdžiui, regioninė politika) skiriama nuo autorinės meninės koncepcijos; vadybos ir administravimo veikla – nuo profesinės veiklos. Mokslas skiriamas nuo viešųjų ryšių, mokslinis straipsnis – nuo publicistinių tekstų ir t. t. Interpretacijų neliktų, jeigu studijų ir mokslo klasifikatoriuose būtų ne tik kryptių ir jas sudarančių šakų pavadinimai, bet ir labai konkretūs studijuojamo ar tyrinėjamo objekto aprašai. Tada būtų aiškus ir urbanisto profesijos turinys³⁵.

3-ioje lentelėje parodytas miesto dimensijų, veiklos žanrų ir objektų ryšys, todėl galima tiksliau įvardyti profesines kompetencijas, instrumentarijų ir terminologiją. Galima tvirtinti, kad architektas ir urbanistas savo veiklos pobūdžiu iš esmės skiriasi nuo strateginio plano rašytojo ar teritorijų planavimo dokumento rengėjo. Inžinierius-urbanistas sprendžia miesto susiekimo ir inžinerinės infrastruktūros, architektas-urbanistas – miesto aplinkos erdvinio formavimo ir urbanistinės morfologijos problemas, planuotojas – įvairius socialinio-politinio planavimo uždavinius, kurių

3 lentelė. Miesto dimensijų, veiklos žanrų ir objektų ryšys

Table 3. Ties between urban dimensions, activity forms, and objects

<i>Eil. nr.</i>	<i>Dimensijos</i>	<i>Veiklos žanrai ir objektai</i>
1	Erdvinė-struktūrinė	Urbanistinis projektavimas (<i>Urban Design</i>) Architektūrinis projektavimas ir naujos technologijos (<i>Architectural Design and New Technologies</i>) Urbanistinis planavimas ir plėtra (<i>Urban Planning and Development</i>) Viešosios urbanistinės erdvės (<i>Public Urban Spaces</i>)
2	Aplinkosauga	Aplinkos planavimas (<i>Environmental Planning</i>) Žalioji architektūra (<i>Green Architecture</i>)
3	Vadyba, valdymas, administravimas	Istorinių centrų ir nekilnojamojo kultūros paveldo vadyba, valdymas, tvarkymas (<i>Historical Centers and Built Heritage Management</i>) Vietos rinkodara ir „prekinis ženklas“ (<i>Place Marketing and City Branding</i>)
4	Turtiniai santykiai	Nekilnojamas turtas ir nuosavybės teisės (<i>Real Estate & Property Rights</i>)
5	Kultūra	Miestų (jeigu nepaminėsime miesto, tada atrodo, kad kalbama apie nacionalinį lygmernį) daugianacionalinės ir multikultūrinės bendruomenės (<i>Migration, Multinational and Multicultural Societies</i>) Miesto kultūra ir viešosios erdvės (<i>Urban Cultures & Public Social Spaces</i>)
6	Teisė	Teritorijų planavimas (<i>Planning Laws</i>)
7	Ekonomika	Miesto ekonominė plėtra (<i>Urban Economic Development</i>)
8	Landšaftas	Miesto landšaftas (<i>Urban Landscapes</i>) Landšafto planavimas ir projektavimas (<i>Landscape Planning & Design</i>)
9	Susisiekimas, transportas	Miesto susisiekimo sistemos politika ir planavimas (<i>Transportation Planning and Policy in City</i>)

35 Lygiai taip pat būtų aišku, kad *kraštovaizdžio architektūra* yra sisteminė-meninė veikla, *želdynų projektavimas* yra artimas sodininkystei ir daržininkystei, *kraštovaizdžio planavimas* yra teritorijų planavimo dokumento rengimas.

sprendimo rezultatas yra politiškai įteisintas teritorijų planavimo dokumentas. Apibendrinant galima teigti, kad architektas-urbanistas puikiai suvokia minėtus

skirtumus, o teritorijų planavimo specialistai nepaiso procedūrinių veiksmų ir rimtos profesijos skirtumų – viską vadina bendriniais žodžiais *urbanistika*.

URBANISTIKOS VIETA SISTEMINĖJE ARCHITEKTO PROFESINĖS VEIKLOS, MOKSLO IR STUDIJŲ SAMPRATOJE

Tokiu pavadinimu prof. Zigmas J. Daunora perskaitė pranešimą konferencijoje; vėliau jis buvo išspausdintas mokslo žurnale³⁶. Kai yra neaiški *urbanistikos* definicija, natūralu, kad lieka neapibrėžta ir jos vieta sisteminėje architekto profesinės veiklos, mokslo ir studijų sąvokoje. Samprotavimų apie urbanistiką, rajoninį planavimą būdavo ir anksčiau, bet padėtis pasikeitė iš esmės po 1995 m., kai buvo priimtas Teritorijų planavimo įstatymas³⁷. Sovietmečiu geriau ar blogiau veikusi planavimo ir projektavimo sistema galutinai išsiderino. To pasekmės – painiojami terminai, vadinasi, ir kompetencijos. Norint ką nors išsiaiškinti, iš pradžių reikia apžvelgti urbanistikos ir planavimo sampratų evoliuciją. Reikia atsakyti į klausimą – koks yra rajoninio planavimo ir urbanizacijos ryšys, o gal tai tiesiog politika?

Visų pirma, reikėtų prisiminti prof. Kazimiero Šešelgio mintis, išdėstyta knygoje *Rajoninio planavimo ir urbanistikos pagrindai*³⁸. Jau pats pavadinimas rodo, kad skiriamos dvi iš esmės skirtingos sritys. Be to, *rajoninis planavimas* skiriamas nuo *ekonominio ir miestų planavimo*. Pagrindinis kriterijus – aiškiai apibrėžtas planavimo objektas (regionas, rajonas, miestas, ūkio sritis ir t. t.), todėl aišku, kas planuoja, kas administruoja, kas projektuoja, kas kontroliuoja, kas naudoja planavimo proceso rezultata.

Paradoksas, bet, norint išsiaiškinti, kas yra *urbanistika*, paprasčiau išsiaiškinti, kas ji nėra, todėl tikslinga plačiau pakalbėti apie tokią veiklos rūšį, kaip *planavimas*, nes būtent ši optimizacinio pobūdžio veikla klaidingai vadinama *urbanistika*. Pagrindinė tezė – kalbame apie miestą (dydis nesvarbu), o ne apie neurbanizuotas teritorijas ir ne apie regionus, rajonus ir t. t.

Lietuvoje taip jau istoriškai susiklostė, kad miestų planavimu daugiausia užsiimdavo architektai. Tai yra didelis architekto Stepono Stulginskio ir K. Šešelgio nuopelnas. Pirmasis 1944 m. įkūrė Miestų planavimo katedrą prie Vytauto Didžiojo universiteto (dabar VGTU Urbanistikos katedra), antrasis sukūrė unikalią tolygaus Lietuvos apyvandinimo koncepciją.

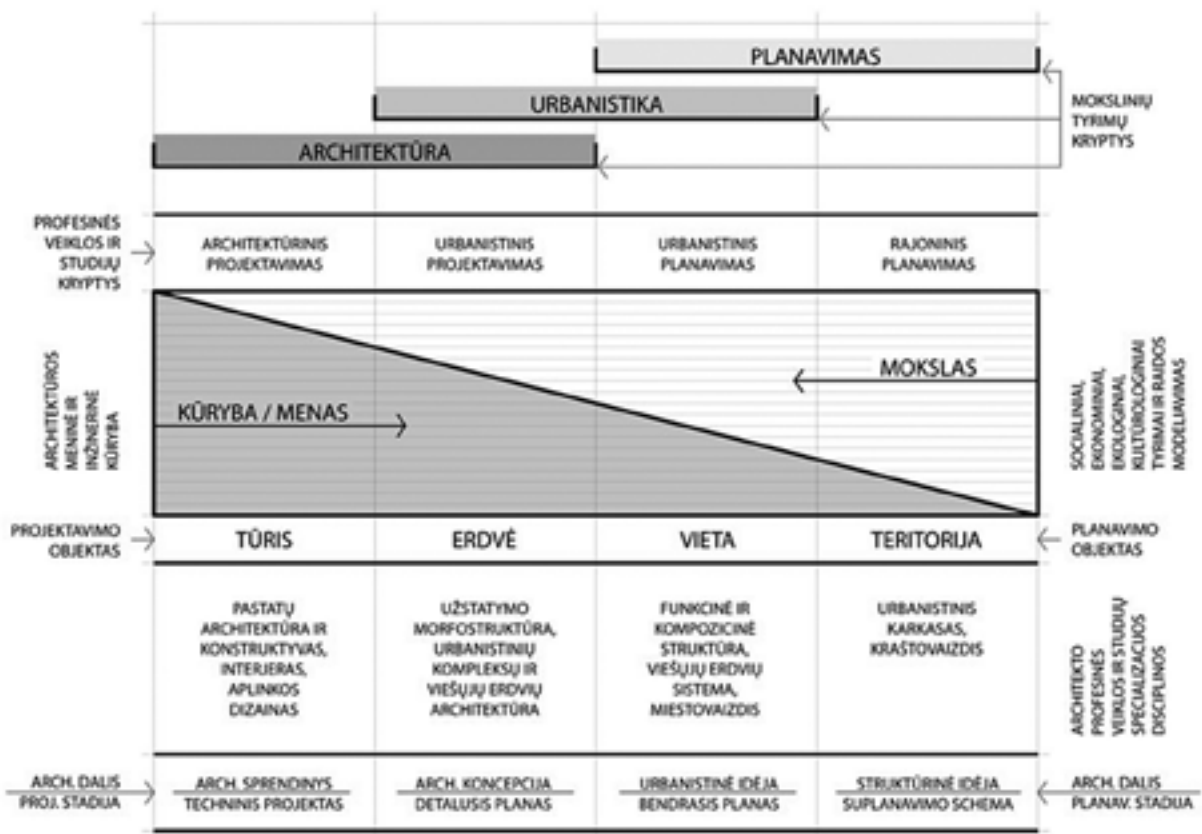
Miestą kaip inžinerinę sistemą nagrinėjo mokslininkai³⁹, kurie sprendė miesto susisiekimo ir inžinerinės infrastruktūros problemas. Buvo aišku, kad architektai sprendžia erdvių struktūrų, t. y. užstatymo, o inžinieriai – susisiekimo ir inžinerinės infrastruktūros problemas. Tiek erdvių struktūrų, tiek susisiekimo ir inžinerinės infrastruktūros sistemos buvo planuojamos ir kalkuliuojamos sąnaudos, paskui atskirus struktūrų elementus projektavo. Labai aiškus darbo objektas, aiškios kompetencijos ribos – urbanistinis planavimas (miesto morfologija, gatvių tinklas), urbanistinis projektavimas (rajonų, kvartalų užstatymas, viešosios miesto erdvės) ir finansinis-ekonominis planavimas (finansų planavimas ir finansavimo mechanizmas). Sakykim, *suplanuojamas* gatvių tinklas, paskui *suprojektuojamas* sankryžos, viadukai, tuneliai ir t. t. Jau tada buvo aišku, kad tai ir yra urbanistika. Minėtų objektų projektavimo ir statybos kaštų *planavimas ir darbų organizavimas tėra ekonominis-finansinis planavimas*. Tai ne urbanistika.

36 Zigmas J. Daunora, „Architektūra, urbanistika, teritorijų planavimas: disciplinų sampratos ir tikslesnio sąvokų vartojimo link“, in: *Urbanistika ir architektūra*, 2000, 24 (2), p. 66–71.

37 Įstatymas paskelbtas: Žin., 1995, Nr. 107-2391 (Aktuali redakcija nuo 2012 06 05).

38 Kazys Šešelgis, *Rajoninio planavimo ir urbanistikos pagrindai*, Vilnius: Mintis, 1975.

39 Kalbama apie VISI (Vilniaus inžinerinės statybos instituto, dabar – Vilniaus Gedimino technikos universitetas) Miestų statybos katedros mokslininkus. Šioje katedroje dėstomos bendrosios statybos, geodezijos, statybinių konstrukcijų, santechnikos ir profilinės miestų statybos disciplinos – miestų transportas, gatvės ir keliai, miestų planavimas.

1. Urbanistikos vieta sisteminėje architekto profesinės veiklos, mokslo ir studijų sampratoje (Z. J. Daunora, 2008).

The place of urbanistics in the conception of architectural activity, science and studies (by Z. J. Daunora, 2008).

Rajoninis planavimas sprendė visai kitus uždavinius, susijusius su sovietinio, vadinamojo liaudies ūkio, vystymo penkmečio planais. Visiems buvo aišku, kad rajoninis-regioninis planavimas – ne urbanistika.

Atkūrus nepriklausomybę, iš esmės pasikeitė politinė-ekonominė formacija, todėl liaudies ūkio planavimas, pagrįstas komandine ekonomika, ne tik nebeteško prasmės, bet ir nebuvo įmanomas iš principo. Nuo to momento prasidėjo nebevaldomi procesai. Architektai, pradėję dirbti rinkos sąlygomis, taip ir nesuprato, kad reikalinga visiškai nauja planavimo ir projektavimo sistema, kurią reikėjo sukurti. Architektų cechasis taip ir nesuvokė, kad išleidžia pagrindinius urbanistikos valdymo svetus (profesionalūs urbanistinės plėtros teiginiai) iš savo rankų – vietą užleidžia politikams ir valdininkams, o pastarieji aiškius pro-

fesinius dalykus formalizavo iki absurdo. Paprasčiau pasakius, baigėsi urbanistikos era, prasidėjo teritorijų planavimo sąmyšis⁴⁰. Subrendo poreikis kurti naują rajoninio planavimo ir urbanistikos strategiją, t. y. akivaizdžiai reikėjo planavimui ir urbanistikai grąžinti turinį, tad reikia susitarti dėl terminų ir dėl planavimo bei urbanistikos darbo objektų.

Apie miestų planavimą rašė prof. Pranciškus Juškevičius⁴¹; jis patikslino sampratas naujos ekonominės formacijos sąlygomis. Pasak jo, svarbiausia, kad **miestas suprantamas kaip sistema, todėl reikia planuoti sistemos funkcionavimo prielaidas, sąlygas,**

40 Mindaugas Pakalnis, *Tamsi teritorijų planavimo Lietuvoje realybė* [interaktyvus]

41 Pranciškus Juškevičius, *Miestų planavimas*, Vilnius: Technika, 2003, 142 p.

pasekmes, taip pat reikia vykdyti sistemos funkcionavimo stebėseną ir t. t. Tokiu atveju labai svarbu pats planavimo mechanizmas ir procesas, ir reikia kalbėti apie planavimo procesų dalyvius, šio proceso kokybės indikatorius, planavimo tipus, planavimo objektus ir stadijas, t. y. aiškiai skirti procesą nuo profesijos, vadymą – nuo administravimo. Paprasčiau pasakius, darosi aišku: tarp planavimo ir urbanistikos yra skirtumas. Miestas kaip sistema yra planuojamas (*town planning*), o miestas kaip urbanistinė struktūra projektuojamas (*urban design*).

Tokia padėtis reiškia, kad reikia apibrėžti veiklos lauką. Prof. Z. J. Daunora parengė schemą⁴², kurioje nurodomas planavimo ir urbanistinio projektavimo objektas (1 pav.). Atitinkamai turi būti sutvarkyta ir terminologija, įvertinus veiklos sritis, sprendžiamus uždavinius ir pan., kitaip sakant, vadybinė-administracinė veikla neturi būti vadinama taip pat, kaip ir profesinė. Juridinė procedūra neturi būti tapatinama su urbanistika, t. y. teritorijų planavimas negali būti vadinamas urbanistika.

Bendroje projektavimo ir planavimo sistemoje urbanistinio projektavimo žanras ir kompetentingų specialistų nebuvimas yra trūkstama grandis. Šią problemą nagrinėjo Matthew Carmona su kolegomis⁴³ ir pabrėžė architektūrinę urbanistinės paradigmos aspektą. Urbanistika apibūdinama keliomis dimensijomis – socialine, vizualine, funkcinė, laiko, morfologine ir suvokimo – t. y. suprantama kaip erdvinė miesto funkcijų organizacija pagal tam tikrus estetinius ir vertybinius kriterijus, o ne tik kaip utilitarus, pragmatinis urbanizavimo proceso aspektas. Rengiami juridiniai teritorijų planavimo dokumentai stokoja urbanistinės argumentacijos, nes tuo užsiimantys architektai neturi atitinkamo profesinio pasirengimo. Tai yra nekokybiškų studijų pasekmė.

42 Zigmąs J. Daunora, *op. cit.*, p. 66–71.

43 Matthew Carmona, Tim Heath, Taner Oc, Steve Tiesdel, *Public Places – Urban Spaces. The Dimensions of Urban Design*, Oxford, UK: Architectural Press, 2003.

Nevienodi verslo atstovų poreikiai ir intencijos, vertybiniai visuomenės ir viešojo administravimo sektoriaus prioritetai yra pagrindinė nesusikalbėjimo priežastis.

TERITORINIS ORGANIZAVIMAS, KRAŠTO TVARKYMAS – KRAŠTOTVARKA (ENVIRONMENTAL MANAGEMENT)?

Kraštovarkos sąvoką pirmą kartą Lietuvoje pavartojo miškininkas Algirdas Norbertas Končius 1970 m.: jis teigė, kad teritorijas reikia planuoti kompleksiskai. Geografas Paulius Kavaliauskas lietuvišką žodį kraštovarka į anglų kalbą išvertė dvių žodžių junginiu – *Land Management*, *Land* suprasdamas ne kaip žemė, bet kaip kraštas. Į rusų kalbą šis terminas verčiamas žodžiu *кpaеустројство* (*krajeustrojstvo*), į vokiečių – *Raumordnung*, į anglų – *Land Use Management* arba *Environmental Management*.

Kraštovarkos sąvoka Lietuvoje suprantama ir aiškinama dvejopai. Siaurąja prasme – tai yra įvairaus dydžio teritorijų apgyvendinimo, naudojimo ir apsaugos projektinių modelių pagrindimas. Šiuo atveju kraštovarka – teritorijų planavimo sinonimas. Plačiąja prasme ji suprantama etimologiškai. Iki 1995 metų buvo apibrėžiama kaip planavimo kompetencijos sritis ir suprantama kaip teritorinis žmogaus veiklos organizavimas ir aplinkos tvarkymas. Taigi plačiąja prasme kraštovarka apima mokslo, planavimo ir praktinės veiklos visus su erdviu krašto tvarkymu susijusius darbus – nuo bendro krašto plano iki atskiro pastato suderinimo su aplinka⁴⁴. Dabartinis Lietuvos Teritorijų planavimo įstatymas kraštovarką teisiškai apibrėžia kaip organizacinę visumą, apimančią ir teritorinę strateginę, arba vadybinę, planavimą (socialinės-ekonominės-ekologinės politikos bei veiksmų teritorijoje nustatymą ir įgyvendinimą), ir teritorinę fizinę, arba tvarko-

44 Paulius Kavaliauskas, „Kraštovarkos koncepcija Lietuvoje: rai- da ir problemos“, in: *Geografija*, 1987, Nr. 23, p. 122–141.

mąjį, planavimą (teritorinį veiklos organizavimą ir kultūrinio kraštovaizdžio formavimą bei aplinkos tvarkymą)⁴⁵.

Ryškiausias įgyvendintas kraštovarkos koncepcijos⁴⁶ atvejis – Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba, kuri saugo gamtą, reguliuoja urbanistinę plėtrą, kraštovaizdį ir net pastatų architektūrą. Iš principo tai teisinga veikla, bet neapibrėžtas jos kompetencijos laukas sukelia didelių problemų. 2013 m. balandžio 30 d. LR mokslų akademijos Didžiojoje salėje Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba (VSTT) prie LR aplinkos ministerijos pristatė penkis Lietuvos etnografinių regionų tradicinės kaimo statybos katalogus⁴⁷, kuriuose direktyviškai nurodinėjama, kokias turi būti naujų pastatų architektūra saugomose teritorijose. Natūralus architektūrinės ir urbanistinės plėtros procesas paverčiamas biurokratine procedūra, t. y. iš visų plėtros proceso dalyvių reikalaujama vienodos estetinės sampratos. Visa tai argumentuojama tradicinio kraštovaizdžio saugojimu, todėl kyla klausimas, kaip urbanizacinius procesus suderinti su tradicinio kraštovaizdžio samprata?

Prof. P. Kavaliauskas teigia, kad kraštovarkos interesai reikalauja optimizuoti teritorijų planavimą ne tik įvardijant trūkumus ir problemas, bet ir turėti moksliskai pagrįstas nuostatas dėl šalies kultūrinio kraštovaizdžio raidos būdų⁴⁸. Pagrindinė priemonė šiam tikslui pasiekti – kompleksiniai planai, apimančys kraštovaizdžio, taip pat specialiuosius valstybinių parkų planus. Telioka išsiaiškinti, kas yra kraštovaizdis ir ypač jo atmaina *kultūrinis kraštovaizdis*. Prof. Jūrātė

Jurevičienė⁴⁹ į šį klausimą iš dalies atsako, kalbėdama apie kultūrinę kraštovaizdžio vertę, bet vis tiek lieka neaiški miesto dimensija.

KRAŠTO VAIZDAS AR LANDŠAFTAS (LANDSCAPE)?

Kraštovaizdis yra suvokiamas kaip nacionalinis ar mažesnio masto, bet labai retai kaip tarptautinis rūpestis. Taip yra tikriausiai dėl to, kad šalių istorija yra labai glaudžiai susijusi su teritorijos plėtimusi. Kalbant apie kraštovaizdį, skirtingų kalbų žodžiai primena jo sudėtingumą. Vokiečių *landschaft* primena, kad tai kažkas sukurto, prancūzų *pasage*, *paesaggio* asocijuojasi su kaimo ūkio kraštovaizdžiu, valstiečių dirbama žeme, kraštovaizdis slaviškai – *krajina*, yra žemė, už kurią žmonės yra pasiruošę kovoti.⁵⁰

Ši citata įdomi tuo, kad parodo visiškai kitą *kraštovaizdžio* sampratą, negu įprasta Lietuvoje. Skyriaus pavadinimas užduoda retorinį ir provokuojantį klausimą – ar kalbame apie krašto vaizdą, ar apie landšaftą? Tokia formuluotė susijusi su bendra kraštovaizdžio ir ypač kraštovaizdžio architektūros samprata, nes kartais darosi neaišku, ar tai, kas angliškai kalbančiose šalyse suprantama kaip *landscape architecture*, tikrai yra Lietuvoje vartojamo termino kraštovaizdžio architektūra atitikmuo? O gal kraštovaizdis yra tiesiog gamtovaizdis, kuris angliškai taip pat vadinamas *landscape*⁵¹?

Nors yra definicija, kad kraštovaizdis yra gamtinių ir antropogeninių elementų derinys, esmės tai nekeičia, nes neaišku, ar kraštovaizdis ir (ar) gamtovaizdis yra kūrybos objektas? O gal tai tiesiog socialinių ir

45 Jurgis Bučas, *Kraštovarkos pagrindai*, Kaunas: Technologija, 2001, p. 11–12.

46 Paulius Kavaliauskas, *Metodologiniai kraštovarkos pagrindai*: habil. dr. tezės, Vilnius, 1992.

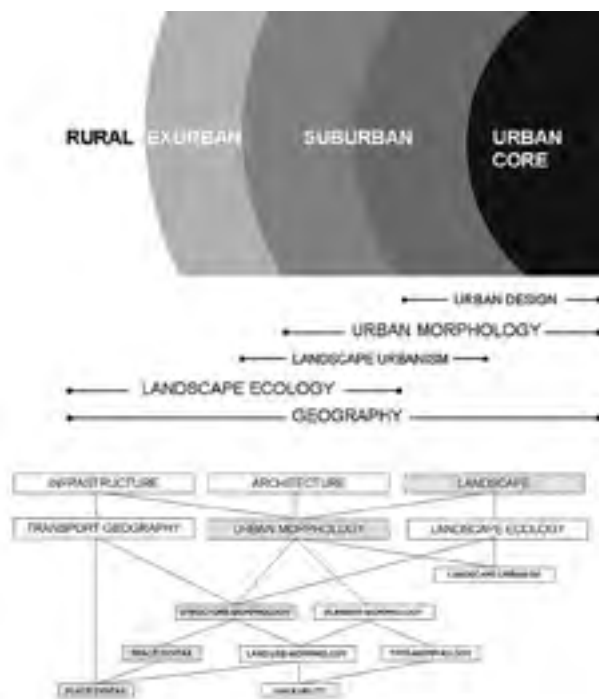
47 *Kaimo statyba. Dzūkija; Kaimo statyba. Vakarų Aukštaitija; Kaimo statyba. Suvalkija; Kaimo statyba. Žemaitija; Kaimo statyba. Mažoji Lietuva*: katalogai, Vilnius: Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba, 2013.

48 Paulius Kavaliauskas, „Kultūrinio kraštovaizdžio formavimo paradigmos prielaidos ir raiška“, in: *Journal of Architecture and Urbanism*, 2013, 37 (1), p. 10–20.

49 Jūrātė Jurevičienė, *Kraštovaizdžio kultūrinė vertė: išsaugojimo principai*, Vilnius: Technika, 2013.

50 Peter Howard, „Rezonansas ir disonansas. Kai lokaliųjų kultūra susiduria su globaliąja kultūra“, in: *Kultūros politika*: straipsnių rinktinė, Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 131–145.

51 Panašiai terminas miestovaizdis yra verčiamas kaip *townscape*. Šis terminas suprantamas kaip veikla, kurią galima apibūdinti *place making, town planning* ir *urban design*. Tai, logiškai mąstant, turi būti susiję su kraštovaizdžiu. Žr. www.townscape.com.

2. Ladšafto vieta tarp miesto morfologijos sričių (pagrindinės sritys išskirtos). A. Stähle, 2008.

The Landscape location in an urban morphology (main fields marked). By A. Stähle, 2008.

ekonominių procesų, vykstančių ant žemės, topografijos išraiška, laikui bėgant, įgaunanti vizualinę nacionalinės vertės dimensiją? Tokiu atveju tai yra krašto valdymo ir administravimo (kraštotvarkos) rezultatas, visiškai nesusijęs su architektūra. Ar galima sakyti, kad kraštovaizdžio architektas taip pat yra kūrėjas? Jeigu taip, tai koks tokio architekto instrumentarijus, ir kas yra jo kūrybos objektas⁵²? Klausimų daug, bet kol aišku tik tiek, kad pažeistas loginis ryšys sekos *kraštovaizdis (krašto vaizdas) – landšaftas – miestas – užstatytos teritorijos – viešosios urbanistinės erdvės – želdiniai*. Atitinkamai trūksta loginio ryšio sekoje *teritorijų planavimas (kraštotvarka) – rajoninis planavimas – miestų planavimas – urbanistinis projektavimas – pastatų architektūra*.

- 52 Pastatų architektui rūpi forma ir faktūra, architektui-urbanistui – erdvė, masė, struktūra. O ką ir kokiomis priemonėmis kuria kraštovaizdžio architektas?

Švedų landšafto architektas Alexanderis Stähle⁵³ nagrinėjo urbanizuotų teritorijų ir atvirų erdvių santykį urbanistinėje plėtroje. Proporcijos nustatymas tarp atvirų erdvių ir intensyviai urbanizuojamų plotų yra pagrindinis principas, kurį A. Stähle vadina *compact sprawl* (sąlyginai šį terminą galima išversti kaip kompaktiška driekia). Tai yra savitas landšafto architektūros atvejis, nes kalbama apie urbanistines erdves, o ne apie biologines substancijas ar ekologinius urbanizuotos teritorijos aspektus. Sudėtingas mokslinis instrumentarijus (naudojamos GIS'o technologijos, kuriamos tam tikros duomenų bazės ir t. t.) rodo sąlytį su įvairiomis mokslo sritimis, todėl autorius aiškiai apibrėžia mokslinio naratyvo vektorius ir zonas, kurios dažnai „persikloja“. Urbanistinės analizės metodais (*Place Syntax, Sociotope Map, Green Space Typology*⁵⁴) nustatoma urbanistinių erdvių kokybė įvairiais aspektais (tarkim, socialinis erdvės tipas).

2-ame paveiksle⁵⁵ parodytas landšafto sampratos spektras – nuo geografijos iki urbanistinių struktūrų (*urban core*)⁵⁶, t. y. erdvinės dimensijos (*urban design*). Įdomu, kad A. Stähle schemoje nekalbama apie planavimą. Ši schema rodo teritorijų hierarchiją (miesto branduolys, priemiesčiai ir t. t.) arba urbanizavimo laipsnį ir juos atitinkančias mokslo sritis, t. y. aiškiai parodyta, kad landšaftas (lietuviškai – kraštovaizdis) yra tik už miesto ribų.

Pagal A. Stähle, landšaftas turi tam tikrą vietą urbanistinės morfologijos mokslo struktūroje. Tai lemia ir tam tikrą instrumentarijų. Pateiktoje schemoje aiš-

53 A. Stähle – švedų landšafto architektas, Stokholmo architektūros mokyklos profesorius, propaguojantis mokslinių tyrimų metodą *Spacescape*, kuris taikomas analizuoti urbanistinėms erdvėms. Išvystė urbanistinės analizės metodus *Place Syntax, Sociotope Map, Green Space Typology*.

54 Žr. *Paaiškinimus*.

55 Alexander Stähle, *Compact sprawl: Exploring public open space and contradictions in urban density*: PhD Dissertation, Stockholm: KTH School of Architecture and the Built Environment, 2008.

56 Terminas *urban core* suprantamas kaip urbanistinės struktūros branduolys (*core* – pagrindas, esmė, šerdis, centras, branduolys).

kiai parodyta vieta plačiai taikomų *Space Syntax* ir *Place Syntax* mokslinių metodų.

Straipsnio apimtis neleidžia išsiplėsti terminų klausimais, nors šie gana vangiai diskutuojami, nes paradigmos suformuotos cechų principu (paveldosauga, gamtosauga, aplinkosauga, teritorijų planavimas ir t. t.). Kol kas šios metodologijų ir terminų painiavos nepaisoma, bet ilgai to daryti nepavyks vien dėl sudėtingo architektų ir urbanistų profesinės kvalifikacijos identifikavimo proceso. Ateis laikas, ir reikės atsakyti į klausimą: kas yra kas. Kokių kompetencijų lauke klaidžioja vienas ar kitas diplomuotas architektas ar urbanistas – viešųjų ryšių, profesinių ar procedūrinių? Būtina išgryninti pozicijas, nes verbalinės konstrukcijos pasiekė kritinę ribą, „subalasuotos-darnios-tvarios plėtros“ ir „žaliosios urbanistikos“⁵⁷ terminologija baigia užgožti tikrąjį architektūros ir urbanistikos turinį.

IŠVADOS

1. Lietuvoje urbanistikos terminas apima ne tik sisteminės veiklos sritis – teritorijų planavimą, kraštotvarką, bet ir miesto valdymą, viešąjį administravimą. Dažnai šį terminą vartoja ir kraštovaizdžio (landšafto) architektai, aplinkosaugininkai, ir politikai bei viešųjų ryšių specialistai, kalbėdami apie darnią plėtrą, „žaliąją urbanistiką“, „išmanųjį miestą“. Toks amorfinis, be aiškios definicijos terminas kelia painiavą tarp praktinės-profesinės, mokslinio tyrimo veiklos ir studijų, nes neįmanoma tiksliai identifikuoti veiklos objekto. Neaiškus objektas, todėl neaiški profesija, terminai ir instrumentarijus. Norint išsiaiškinti, kas yra *urbanistika*, paprasčiau išsiaiškinti, kas ji nėra. Straipsnio autorius nekėlė sau tikslo pateikti konkretaus *urbanistikos* apibrėžimo, bet teigia, kad, charakterizuojant įvairių veiklos sričių objektus, įmanoma išgryninti pagrindines sampratas, tad įmanoma teigti, kad urbanistu turėtų būti vadinamas specialistas, dirbantis su konkrečiais miesto struk-

57 Algis Vyšniūnas, „Kas yra architektas? Kūrėjas, proceso organizatorius, administratorius?“, in: *Archiforma*, 2013, 1–2, p. 66–72.

tūros elementais (užstatymu, gatvių tinklu, erdvine struktūra), bet ne teisės, valdymo ar administravimo (viešųjų ryšių, politikos) srityse. Gali būti dvi urbanisto specializacijos kryptys: architektas-urbanistas arba inžinierius-urbanistas. Visi kiti specialistai turėtų būti vadinami miesto reikalų specialistais – miesto planuotojas, miesto politikas, miesto aktyvistas ir t. t.

2. Architektūros ir urbanistikos teorijoje turi akumuluotis architektų ir urbanistų kolektyvinės patirties rezultatai. Aiškiai išsąmoninta profesinė patirtis leistų identifikuoti klaidingus kelius, vedančius į aklavietę arba į labai neefektyvius sprendinius. Architektūros ir urbanistikos mokslas turi nagrinėti profesinius instrumentus, patį projektavimo ir planavimo procesą, o ne tik komentuoti teisinę planavimo sistemą ar galutinį rezultatą. Ribota profesinė patirtis architektūros ir urbanistikos mokslą daro tendencingą, nekonkretų, atitrūkusį nuo tikrovės. Tai yra išsąknijusi problema, nes profesinė akademinės terpės kompetencija architektūros ir urbanistikos srityje kelia abejonių.

3. Lietuviškų terminų ir anglišku analogų buvimas šalia vienas kito yra išeitis, norint išgryninti sampratas, nes tai sumažina interpretacijų galimybę. Atskirais atvejais kai kurių terminų iš viso galima neversti į lietuvių kalbą⁵⁸. Angliškus terminus išversti kokybiškai sunku. Labai svarbu išversti kokybiškai, bet dar svarbiau suvokti prasmę verčiamų terminų, kurie ypač dažnai vartojami angliškai kalbančioje pasaulio dalyje. Bet koks lietuviškas „kalbinis naujadaras“ profesinėje ar mokslinėje srityje turi būti verčiamas į anglų kalbą.

4. Studijų kryptis sudarančių šakų sąrašas sudaro galimybę galų gale išsiaiškinti, kas yra urbanistika, reikia tik parengti atitinkamas urbanistinio projektavimo

58 Pvz., politologijos srityje neverčiami kai kurie sutrumpinimai – NATO, taip pat neverčiami Europos Sąjungos programų ir projektų pavadinimai – *PHARE*, *INTERREG*, studentų mainų programų pavadinimai – *SOCRATES*, *ERASMUS*, *LEONARDO* ir t. t.

studijų programos. Anksčiau tokio termino studijų krypčių aprašuose iš viso nebuvo, todėl daugybę metų buvo visiška painiava, nes kai kurie mokslininkai teigė, kad urbanistika ir planavimas yra sinonimai. Tokios logikos pasekmė yra LR Teritorijų planavimo įstatymas, kuriame visos teritorijos (regionas, valstybė, apskritis, rajonas, miestas, kvartalas, sklypas) traktuojamos kaip planavimo objektas. Optimizacijos uždaviniai sutapatunami su kokybiškos gyvenamosios aplinkos kūrimo uždaviniais. Nuo projektavimo ir planavimo objekto ir priklauso, ar tai yra socialiniai, ar humanitariniai mokslai. Pagrindinė problema, kad mokslo sričių, krypčių ir šakų aprašas iš esmės skiriasi nuo studijų aprašo. Būtina suvienodinti tam tikras sampratas.

5. Skirtingo rango teritorijose sprendžiami skirtingi uždaviniai. Mokslinę ir praktinę Lietuvos urbanistikos veiklą galima vertinti pagal tai, kaip terminas *urbanistika* verčiamas į anglų kalbą – *urban design, urban planning, town planning, region planning, urban development, urban development law, urban studies* ir t. t. Atitinkamai turėtų būti sutvarkyta ir terminologija, t. y. minėtus angliškus terminus būtina kokybiškai išversti į lietuvių kalbą, įvertinus konkrečius veiklos objektus, sritis ir žanrus. Taigi subrendo poreikis parengti urbanistikos terminų žodyną⁵⁹ ir atskirą urbanistikos įstatymą, kurio pagrindinis objektas būtų miestas.

6. Iš pirmo žvilgsnio labai panašūs terminai iš tikrųjų yra labai skirtingi. Juos galima surūšiuoti pagal intelektinės ir profesinės veiklos sritį ir lygmenį. Angliškai kalbančiose šalyse aiškiai skiriama, kas yra *education*, kas *studies*, kas *science* ir kas *theory*. Čia svarbu išsiaiškinti skirtumą tarp pradinės informacijos, pirminių žinių ar profesijos pagrindų, kurie kai kada turi ryškių savišvietos požymių (*architectural and urban studies, cultural studies*), nuo profesijos (*urban design, urban planning, architectural design*), mokslo (*regional scien-*

ces, research activities), viešųjų ryšių (*public social space, public relations*), vadybos (*management*) ir intencijų (*sustainable development*). Tai padėtų objektyviau vertinti profesines kompetencijas.

7. Yra akivaizdžiai klaidinančių terminų, tarkim, *kraštovaizdžio architektūra*. Tai yra pasekmė loginio ryšio nebuvimo sekoje *kraštovaizdis (krašto vaizdas) – landšaftas – miestas – užstatytos teritorijos – viešosios urbanistinės erdvės – želdiniai*. Akivaizdu, kad kalbama apie landšafto architektūrą, o ne apie krašto vaizdo architektūrą, todėl rekomenduojama grįžti prie istoriškai susiklosčiusio ir lengvai į anglų kalbą išverčiamo termino landšafto architektūra (*landscape architecture*). Tuomet plačiai vartojamas terminas miesto kraštovaizdžio architektūra būtų suprantamas kaip landšafto architektūra mieste.

8. Planavimo ir urbanistinio projektavimo sistemos kokybiško funkcionavimo prielaida – vienodai suprantama terminologija, kokybiškai parengti specialistai ir aiškiai apibrėžtas profesinės veiklos laukas. To dabartinė mokslo ir studijų sistema, taip pat teisinė sistema, reglamentuojantys visą planavimo ir urbanistinio projektavimo procesą, negarantuoja.

Gauta 2013-09-16

59 Tokio žodyno pavyzdys galėtų būti R. Cowano parengtas žodynas. Žr. Robert Cowan, *The Dictionary of Urbanism*, Norfolk [GB]: Streetwise Press, 2005.

LITERATŪRA

- Alistratovaitė-Kurtinaitienė Inesa, *Mokslo centrai pasaulyje ir Lietuvoje*: rankraštis, 2010.
- Bardauskienė Dalia, „Žaliosios architektūros koncepcijos klausimu“, in: *Journal of Architecture and Urbanism*, 2013, 37 (1), p. 21–30.
- Bučas Jurgis, *Kraštotvarkos pagrindai*, Kaunas: Technologija, 2001.
- Burinskienė Marija, „Darnus miestas, darnioji gyvenamoji aplinka“, in: *Statyba ir architektūra*, 2013 07 15, Nr. 7, [interaktyvus]: <http://verslas.delfi.lt/nekilnojamas-turtas/m-burinskiene-darnus-miestas-darnioji-gyvenamoji-aplinka.d?id=61860039> [žiūrėta 2013 07 15].
- Carmona Matthew, Heath Tim, Oc Taner, Tiesdel Steve, *Public Places – Urban paces. The Dimensions of Urban Design*, Oxford [UK]: Architectural Press, 2003.
- Changes of Paradigms in the Basic Understanding of Architectural Research*, EAAE (European Association for Architectural Education): News Sheet [biuletėnis], 2009 birželis.
- Cowan Robert, *The Dictionary of Urbanism*, Norfolk [GB]: Streetwise Press, 2005.
- Daunora Zigmąs J., „Architektūra, urbanistika, teritorijų planavimas: disciplinų sampratos ir tikslesnio sąvokų vartojimo link“, in: *Urbanistika ir architektūra*, 2000, 24 (2), p. 66–71.
- Gurskienė Virginija, Tarvydienė Marytė Elena, *Teritorijų planavimas*: mokomoji knyga, Kaunas: Ardiva, 2008.
- Howard Peter, „Rezonansas ir disonansas. Kai lokalią kultūra susiduria su globaliąja kultūra“, in: *Kultūros politika*: straipsnių rinktinė, Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 131–145.
- Jakovlevas-Mateckis Konstantinas, *Miesto kraštovaizdžio architektūra*, 2-oji papildyta ir pataisyta laida, t. 2: *Želdiniai ir jų komponavimo principai*, Vilnius: Technika, 2011.
- Jurevičienė Jūratė, *Kraštovaizdžio kultūrinė vertė: išsaugojimo principai*, Vilnius: Technika, 2013.
- Juškevičius Pranciškus, *Miestų planavimas*, Vilnius: Technika, 2003.
- Kaimo statyba. Dzūkija; Kaimo statyba. Vakarų Aukštaitija; Kaimo statyba. Suvalkija; Kaimo statyba. Žemaitija; Kaimo statyba. Mažoji Lietuva*: katalogai, Vilnius: Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba, 2013.
- Kardelis Naglis, *Pažinti ar suprasti? Humanistikos ir gamtos akiračiai*, Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2008.
- Kavaliauskas Paulius, „Kraštotvarkos koncepcija Lietuvoje: raida ir problemos“, in: *Geografija*, 1987, Nr. 23, p. 122–141.
- Kavaliauskas Paulius, *Metodologiniai kraštotvarkos pagrindai*: habil. dr. tezės, Vilnius, 1992.
- Kavaliauskas Paulius, „Kultūrinio kraštovaizdžio formavimo paradigms prielaidos ir raiška“, in: *Journal of Architecture and Urbanism*, 2013, 37 (1), p. 10–20.
- Kultūros politika*: straipsnių rinkinys, sudarė G. Žaidytė, Vilnius: Baltos lankos, 2008.
- Lietuvos Respublikos Mokslo ir studijų įstatymas*, Nr. XI-242, įsigaliojo 2009 05 12.
- Lukšionytė Nijolė, „Apie ekologiją paveldosaugoje“, in: *Journal of Architecture and Urbanism*, 2013, 37 (1), p. 42–50.
- Maas Winy, „Intelligent Landscapes. Foreword“, in: Clemens Steenbergen, *Composing Landscapes. Analysis, Typology and Experiments for Design*, with cooperation of Sabine Meeks, Steffen Nijhuis, Birkhäuser, 2008.
- Pakalnis Mindaugas, *Tamsi teritorijų planavimo Lietuvoje realybė*, [interaktyvus]: <http://www.architektusajunga.lt/nuomones/tamsi-teritoriju-planavimo-lietuvoje-realybe>.
- Rüsen Jörn, *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*, sudarytojas ir mokslinis redaktorius Z. Norkus, Vilnius: Margi raštai, 2007.

Stähle Alexander, *Compact sprawl: Exploring public open space and contradictions in urban density*. PhD Dissertation, Stockholm: KTH School of Architecture and the Built Environment, 2008.

Steenbergen Clemens, *Composing Landscapes. Analysis, Typology and Experiments for Design*, with cooperation of Sabine Meeks, Steffen Nijhuis, Birkhäuser, 2008.

Šešelgis Kazys, *Rajoninio planavimo ir urbanistikos pagrindai*, Vilnius: Mintis, 1975.

Švedas Aurimas, *Matricos nelaisvėje*, Vilnius: Aidai, 2009. *Teritorijų planavimo įstatymas* (paskelbtas: Žin., 1995, Nr. 107-2391, aktuali redakcija nuo 2012

06 05), [interaktyvus]: http://www.istatymas.lt/istatymai/teritoriju_planavimo_istatymas.htm.

Vyšniūnas Algis, „Kas yra architektas? Kūrėjas, proceso organizatorius, administratorius?“, in: *Archiforma*, 2013, 1–2, p. 66–72.

Добрицина Ирина Александровна, „Нелинейная парадигма в архитектуре 90-х годов XX века“, in: *Вопросы теории архитектуры. Архитектурное сознание XX-XXI веков: разломы и переходы*: сборник научных трудов под редакцией И. А. Азизян, Москва: УРСС, 2001, p. 146–206.

PAAIŠKINIMAI

COMMIN (**COM**mon **MIN**dscapes) – yra ES finansuojamas projektas, susijęs su erdviu planavimu Baltijos jūros regione, siekiant tarptautiniu mastu suvienodinti planavimo sampratas ir pan. Projekte dalyvauja 28 partneriai iš 11 šalių, įskaitant universitetus, šalių vyriausybes ir privačias kompanijas. Projekto koordinatorius yra Erdvinio planavimo akademija Hanoveryje (*The Academy for Spatial Research and Planning, ARL*). Projektas buvo vykdomas 2004–2007 m. Projekto dalyviai sukūrė svarbiausių mokslinių terminų, susijusių su erdviu planavimu žodyną, kuris išverstas į 11 kalbų.

Koncepcija (lot. *conceptio*) – **suėmimas, priėmimas**; juridinių formulių suredagavimas. 1) pažiūrų į kuriuos nors reiškinius **istema**; daikto, reiškinio, proceso **samprata**; 2) kūrinio, veiklos **sumanymas, mintinis projektas, planas**.

Kraštovaizdžio architektūra yra sisteminė-meninė veikla, **želdynų projektavimas** artimas sodininkystei

ir daržininkystei, **kraštovaizdžio planavimas** – teritorijų planavimo dokumento rengimas.

Metodas – žingsnių seka, padedanti pasiekti tikslą, pavyzdžiui, mokslinis metodas.

Miesto morfologija – mokslas apie gyvenviečių geometrinės formos, urbanistinio formavimo ir transformavimo proceso priklausomybę. Pagrindinis tikslas – suvokti erdvinės struktūros ir miesto specifikos ryšį, nagrinėjant atskiras urbanistinės struktūros dalis ir visą plėtros procesą. Urbanistinė morfologija apima įvairaus rango urbanistines struktūras, įvertina žemės nuosavybės ir žemės paskirties aspektus, valdymo ir administravimo dalykus. Ypatingas dėmesys skiriamas miesto geometrinei formai ir ypač miesto formos kitimo analizei istorijos bėgyje. Morfologijos terminas vartojamas geografijoje, geologijoje, filologijoje ir t. t. Miesto morfologijos pradininkais laikomi Lewisas Mumfordas, James'as Vance'as, Samas Bassas Warneris, Peteris Hallas.

Principas (lot. *principium* – ištakos, pradžia, kilmė) – pamatinė nuostata, abstrahuota taisyklė, postulatų; bendroji nuostata, dėsnis, kuriuo remiantis funkcionuoja tam tikri procesai, arba pagal kurį vyksta (ar turi būti vykdoma) kokia nors veikla. Principas gali būti bendrasis (pasireiškiantis įvairiose srityse) arba specialusis (būdingas tam tikrai sričiai, sistemai). Bendrasis principas gali būti: 1) **aksiominis** – deklaruoja stebėjimo duomenis kaip dėsnį arba remiasi dėsnio postulatu; 2) **sisteminiis** – taisyklė, pagal kurią specifinių veiksmų sąveika, išsidėstymas (konsteliacija) sąlygoja tam tikrą poveikį, lemiamą tų pačių rodiklių, esant vienodai veiksmų padėčiai ar jų sąveikai (kitiems vienodiems veiksmų charakteristikų požymiams).

Sociotopas – terminas, apibūdinantis socialinę erdvės reikšmę ir svarbą, kolektyvinį vietos gyvenimą, savitą grupės žmonių kultūrą. Terminas plačiau vartojamas antropologijoje ir sociologijoje. Pirmas sociotopinis žemėlapis parengtas Stokholme 2000 m., rengiant viešųjų urbanistinių erdvių specialųjį planą, kurio autorius – A. Stähle.

Teritorijų planavimas – nustatyta procedūra bendrajai erdvinei teritorijos vystymo koncepcijai, žemės naudojimo prioritetams, aplinkosaugos, paminklo- saugos ir kitoms sąlygoms nustatyti, žemės, miško ir vandens naudmenų, gyvenamųjų vietovių, gamybos bei infrastruktūros sistemai formuoti, gyventojų užimtumui reguliuoti, fizinių ir juridinių asmenų veiklos plėtojimo teisėms teritorijoje nustatyti.

Urbanistinis projektavimas yra viena iš kertinių architektūros mokslo ir praktikos sričių, užimanti platų barą tarp architektūrinio statinių projektavimo ir teritorijų (miestų, rajonų) planavimo. Jis jungia įvairaus lygmens ir trukmės aplinkos formavimo užduotis – nuo teikiančios plačias galimybes nedelsiant išreikšti savąsias menines nuostatas pastato tūriu ar interjero erdvėmis iki dešimtmečius trunkančio miestų ir rajonų planavimo idėjų įgyvendinimo – į vieną nuoseklų aplinkos formavimo procesą.

Vietos sintaksė – erdvinės analizės terminas, kuriuo apibūdinamas geografinis teritorijos vektorius su geometrine dimensija architektūroje.

ARCHITECTURE AND URBANISTICS. IN THE TRAP OF CONCEPTIONS AND GENRES

Algis Vyšniūnas

SUMMARY

KEYWORDS: architecture, urbanistics, urban planning, urban design, development law, land management, landscape architecture.

The idea of sustainable development as the main remedy for making qualitative cities has no real urban substance. It is not clear where the place of urbanistics (urban planning and urban design) is in the system of sustainable development. What is the main object of urbanistics – the town planning process, the system of city control and administration or the spatial structure of the city? Sustainable development is the management practice reasoned by systematic principles, so the urban structure is not the main object of this type of practice. The architectural and urban paradigm system became very complicated because of the different approaches of the main object. This is the reason why there is no unified terminology. The declared system of sustainable development has no cohesive vocabulary. What is the essence of architectural and urban science in the case of official non-disclosure of this type of science? We must make a change in direction of the fundamental conception of architectural and urban researches from art critics to real architectural and urban science with concrete criteria, principles, methods and technologies.

There is one way to explain the substance of urbanistics – one must make a distinction between the procedural activities, the profession of the architect and the optimum planning process. No interpreta-

tions will follow if the scientific and study schedule explains the main object and fields of science and studies. In the case of a blind definition, the place of urbanistics is doubtful in the whole system of the profession of the architect and scientific and study schedule understanding. We need to talk about the cities, not about the unurbanized territories, zones or regions. The substance of urbanistics must be implied as the spatial organization of a city's functions according to specific aesthetical and valuation criterion, not only as the utilitarian aspect of the urbanization process. Now we have the contravened link in this logic line: countryside – landscape – city/town – urbanized territories – public urban spaces – greenery. The same problem exists between the links in the logic line: development management – region planning – town planning – urban design – architecture. The main principle is to define the proportions between open spaces and urbanized territories.

The main premise of urbanistics as urban design and urban planning system qualitative functioning is understandable terminology, qualified specialists and a clear field of professional activities. Nowadays, the scientific and study schedules, the urban design and planning legalese cannot guarantee the qualitative functioning of all systems.